

La repressió del català a les Balears als darrers temps

Per Antoni I. Alomar i Canyelles

La repressió patida als segles XIX i XX pels catalanoparlants a les Illes Balears no fou gaire diferent de la patida a tot l'àmbit dels Països Catalans. Aquesta repressió fou l'expressió del conflicte entre la situació original i històrica de normalitat lingüística i monolingüisme català, per una banda, i l'objectiu d'arribar a la substitució del català per l'espanyol, tot ignorant els drets de la població objecte d'aquesta política lingüística.

La nostra investigació s'ha centrat en la situació inicial a cada període, en els obstacles trobats per aquesta política d'espanyolització (mitjans aplicats, resistència de la població, passiva o activa) i en els resultats assolits. Fins arribar a la Renaixença, en què entre els obstacles que ha de tenir en compte la política oficial ja hi ha una resistència lingüística conscient i organitzada, que passa a l'ofensiva quan es combina amb una acció política més global.

L'origen de la presa de consciència lingüística és una de les qüestions més importants.

La invasió dels àmbits del català per l'espanyol començà tot just després de la derrota a la guerra de Successió, al segle XVIII, s'agreujà al XIX, perquè la creació d'una llengua nacional fou un objectiu fonamental del procés de construcció de l'estat-nació espanyol, amb els governs liberals, però en connivència en aquest aspecte amb els absolutistes; i arribà a la màxima expressió durant les dues dictadures militars espanyoles del segle XX, l'encomanada per Alfons XIII d'Espanya a Miguel Primo de Rivera i la que fou el resultat del cop militar frustrat de 1936, que menà a una guerra, i de la victòria dels revoltats en la qual assolí el poder Francisco Franco.

Les dues dictadures tingueren com a principal objectiu la neutralització del procés de recobriment nacional en què s'havia convertit la reivindicació lingüística, més aviat literària, o tan sols poètica, inicial; la segona fou la més acarnissada del segle XX a Europa en temps de pau pel caire de revenja per la resistència contra els revoltats.

Al segle XIX s'abolí, el 1829, la Universitat Literària de Mallorca, després de prohibir-s'hi la matrícula dels principatins, que la preferien a la borbònica de Cervera, i en el context de formació de l'estat-nació espanyol es creà el 1830 l'exèrcit espanyol permanent, que tant contribuï a la castellanització de la població masculina, i el 1836 es fundà l'Institut Balear, on de seguida es va prohibir el català, com abans a la Universitat Lul·liana, després dita Literària.

L'any següent d'aquesta fundació, un edicte del Govern Superior Polític de les Balears, de tendència liberal, va imposar el sistema de «l'anellet» per espanyolitzar els nostres avis a l'escola. Fou poc eficaç perquè l'escolarització encara no era universal, però així i tot cal no considerar-lo anecdòtic, sinó vergonyós per la indefensió dels infants. Com el model d'estat, s'havia importat de l'Estat francès i s'aplicava encara a l'illa al començament del segle XX pels germans de La Salle, que en deien «la parleuse». Es basava en el foment de la delació dels companys que fossin trobats parlant en català. Hi ha hagut, tot i això, més sistemes que empraven el càstig contra l'ús del català a l'escola, el coneixement dels quals ha conservat la història oral, com el de sor Maria Prohens, del Col·legi Sant Rafel de Palma, que, segons una exalumna seva, feia escriure cent vegades «*en clase debe hablarse en castellano*» als qui parlaven en català dins l'aula.

Les particularitats en la repressió a les Illes van tenir com a context la separació o la incomunicació amb l'Estat espanyol i la incorporació posterior. És el cas de Menorca, incorporada a la monarquia britànica i després a l'Espanya borbònica pel tractat d'Amiens, a començament del segle XIX; o el de Mallorca, que restà incomunicada l'any 1936 després del triomf dels revoltats contra la República espanyola, mentre a Menorca, el Principat i el País Valencià la rebel·lió feixista era esclafada.

Essent Mallorca la primera terra de llengua catalana dominada pels rebels, hi trobam una persecució primerenca exclusiva, la qual alhora forneix un testimoniatge dels avenços assolits pel català a l'illa. Així, sabem que l'idioma s'havia incorporat a la retolació en alguns establiments de restauració i a l'exterior de les botigues, perquè s'hi aplica una mesura específica (una ordre del batle contra l'ús del català en la retolació pública, del 5 de novembre de 1936, posant un termini de quaranta-vuit hores per a l'aplicació, en la qual s'insistí en una circular de 1939), i que a l'ensenyament hi havia un cert ús del català, pel conegut edicte del governador civil que hi imposava l'espanyol. absolutament (31 d'octubre de 1936).

Una altra causa de les especificitats illenques en el grau de persecució, en aquest cas comuna amb tot el territori, van ser les diferències en la consciència i la lleialtat lingüístiques i en els avenços assolits en el recobrament de l'ús social de l'idioma. Les Balears es caracteritzaren fins devers 1955 pel fet que l'ús oral del català «en la vida quotidiana no fou mai posat en dubte [...] la llengua no tenia cap connotació política i continuà essent usada amb naturalitat a casa, al carrer i àdhuc a les oficines públiques i a les casernes», amb paraules de Josep Masot, referides a Mallorca durant la guerra de 1936-1939 (i cal remarcar «a les casernes» fins i tot durant la guerra de 1936, fet constatat per altres fonts).

En altres casos, les diferències en la persecució del català podien provenir de la discrecionalitat dels polítics en l'aplicació d'unes normes comunes a tot el territori, com és el cas de l'ordre del 16 de maig del 1939 del ministeri de la Governació que prohibia «*el uso de vocablos genéricos extranjeros en rótulos, anuncios y lugares y ocasiones análogas*», que el governador civil de les balears Fernando Vázquez Ramos complementà interpretant que el català era una llengua estrangera quan hi afegí que «*todos [...] sin excepción deberán quedar redactados precisamente en castellano*».

En molts de casos la persecució lingüística a les Balears ha estat històricament una extensió de la persecució al Principat, generalment per evitar-ne la influència beneficosa a les Balears. N'és un cas la prohibició, mitjançant pressions polítiques, el 1902, de la celebració a Palma dels Jocs Florals prohibits a Barcelona, en els quals Costa i Llobera havia de rebre el títol de mestre en gai saber. Durant la dictadura de Primo de Rivera, però, també es prohibí la celebració dels Jocs Florals de Mallorca organitzats per l'Associació per la Cultura de Mallorca (1925) i les activitats de l'Orfeó Mallorquí, pel seu repertori català i les relacions amb Catalunya. Una altra mesura espanyolista, que afectà en aquest cas una iniciativa illenca d'abast general, fou la retirada el 1926 de la subvenció oficial que rebia l'Obra del Diccionari de la Llengua Catalana. Durant la segona República espanyola, l'ACM demanà debades, de 1933 fins a 1936, l'aplicació del decret de bilingüisme de Catalunya a les Balears, i el 1935 Lluís Zaforteza, cap del partit conservador espanyolista, la CEDA, a Mallorca, va aconseguir que a la ràdio a Mallorca s'acabassin les representacions teatrals d'autors catalans i la recepció de Ràdio Barcelona, i maldà, en aquest cas inútilment per la reacció negativa que provocà, per separar les Balears del districte universitari de Barcelona.

Pel que fa a l'aïllament de Mallorca i Eivissa durant la guerra de 1936, tingué conseqüències en la persecució lingüística, perquè donà una total autonomia respecte dels caps de la rebel·lió durant un quant temps. D'altra banda, les noves autoritats coneixien la manca de politització de l'idioma a les Balears i tampoc no volien que es polititzàs per no perdre adeptes conservadors regionalistes per una campanya pública de persecució. Així, la nova política lingüística combinà una tolerància inicial respecte a la publicació de llibres i de texts en els diaris i revistes conservadors amb una persecució implacable contra els dirigents i afiliats de partits, sindicats i associacions culturals d'esquerres, republicans o catalanistes, que podien haver dirigit una resistència contra les noves autoritats i ajudat als intents de recobrament de l'illa. Al principi, doncs, es consentiren els llibres fins a 1938 i, per exemple, Francesc de B. Moll pogué publicar, el mateix 1937, *Rudiments de gramàtica preceptiva per a ús dels escriptors balearics i Clau dels exercicis de la Gramàtica preceptiva i de la Ortografia mallorquina*, que passà la censura militar a Mallorca.

La repressió es basà en l'empresonament i en centenars d'execucions il·legals per escamots falangistes, que feien la feina bruta a les autoritats militars, fins a la primavera de 1937 i després amb consells de guerra sense garanties jurídiques, fins arribar a uns dos milers de morts.

Els afusellaments en alguns casos foren molt selectius, com és el cas dels dirigents republicans més catalanistes, com el metge Emili Darder i Cánaves, expresident de l'Associació per la Cultura de Mallorca, fundador d'Esquerra Republicana Balear i batle de Palma, per a qui el fiscal només havia demanat vint anys de presó, i d'Alexandre Jaume i Rosselló, socialista i exbatle de Palma.

No es dictaren ordres de clausura més que de «*los Sindicatos Obreros, sociedades culturales y deportivas de tendencia revolucio-*

naria y cuantos Centros compuestos de elementos revolucionarios han venido funcionando hasta la fecha» (10 d'agost de 1936), perquè amb el terror creat entre la població no calgué cap aparença de legalitat per a dissoldre les entitats «no revolucionàries». Hom clausurà les societats per comminació verbal o, fins i tot, s'autodissolgueren, ateses les circumstàncies.

En el cas de la principal associació promotora del recobrament nacional, l'Associació per la Cultura de Mallorca, quan els revoltats demanaren al president, Francesc Sureda i Blanes, que «enterrés la societat respongué que segons el reglament no tenia atribucions per a fer-ho i demanà autorització per celebrar una assemblea general, autorització que, naturalment, no li fou concedida», segons testimoni a Josep Massot. Tal vegada aleshores fou que se celebra una reunió de socis, l'1 de setembre de 1936, entre els quals hi havia la major part de la junta directiva, sense convocatòria estatutària i, doncs, sense aixecar-ne acta formal amb el vistiplau del president i amb la signatura del vicesecretari actuant com a tals. A l'acta de la reunió es recollia lacònicament que «vistes les actuals circumstàncies, acorden suspendre totes les activitats de la dita Associació i clausurar el local social» (el document és encartat en el llibre d'actes de l'Associació, ara a l'arxiu personal de l'autor). Aleshores, a pesar del testimoni esmentat del president a Josep Massot [Josep Massot i Muntaner, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra* (1930-1950), pàg. 1091, alguns socis proposaren dissoldre formalment l'Associació, bé perquè degueren considerar contrària als estatuts la suspensió anterior o també per constricció de les autoritats, que degueren exigir una autodissolució seguint ara els estatuts, per donar-hi una aparença de legalitat, i es convocà una reunió, que tingué lloc el dia 5 d'octubre del mateix any i se n'aixecà l'acta, en la qual consten molt més pocs assistents que a l'anterior, presidits, però, pel president i el vicepresident. En l'acta es canvià la motivació adduïda per a

suspendre l'associació per una que no fes referència indirecta a les circumstàncies i es pogués entendre com una crítica a la rebel·lió, encara que sí que es referia als efectes de la campanya muntada pels germans Llorenç i Miquel Villalonga de retractació dels signants del manifest a favor de la col·laboració entre Mallorca i Catalunya, «Resposta als catalans», atès que argumentava el gran nombre de baixes de socis, que feien econòmicament inviable la vida de la societat: *«En la Ciudad de Palma el día 5 de Octubre de 1936 reunida la Junta Directiva de la Asociación per la Cultura de Mallorca bajo la presidencia del Sr. José Sureda y Blanes y con la asistencia de los Señores al margen señalados [Sureda, J., Forteza, M., Sans, E., Massutí, M., Morey, R., Muntaner, J.] se tomaron los siguientes acuerdos: Aceptar la propuesta de varios Socios de la Sociedad de suspender toda la actividad de la Sociedad y clausurar el local tomando como base principal el mal estado económico que desde hace tiempo atraviesa debido a la gran cantidad de bajas. Se acuerda también solicitar de la Sociedad Arqueológica Luliana aceptar en concepto de depósito los libros de la Biblioteca impresos y documentos y ofrecerle la venta de algunos muebles por si le convienen. También se acuerda que la deuda [sic] de 958'00 ptas que se debe a la Casa Marquès de Sóller se pague de la venta de los muebles y libros.»* Cal notar que no es tracta d'una dissolució, sinó d'una suspensió d'activitats i d'una clausura del local. Si ho hagués estat, segons els estatuts, per a la dissolució bastava el vot favorable de tots els assistents, els quals, és clar que per por, només havien estat sis. La referència al dipòsit dels llibres indica que la voluntat és que fos una suspensió temporal i el fet que la dipositària en fos la Societat Arqueològica Lul·liana obeïa a la coincidència entre gran part dels socis de les dues societats i a l'article 52 dels estatuts de l'ACM, que assenyalava que seria una entitat cultural la dipositària en cas de dissolució.

Acabada la guerra, des de 1940 s'acabà la tolerància, que si havia existit en algun àmbit havia estat passant pel filtre de l'autocensura prèvia de la por, i es foragità absolutament el català, fora de l'àmbit familiar i col·loquial. La prohibició del català escrit fou absoluta: a les revistes, incloses les religioses, i als llibres, fins i tot la reimpressió del Catecisme del bisbe Josep Miralles, que no en féu cas, però. La prohibició arriba a les conferències de qualsevol tema. Per exemple, l'any 1949, l'historiador Joan Vich i Salom fou amonestat i obligat a parlar en espanyol pel capità general perquè havia parlat en català a la inauguració del monument a Jaume III al Camp de la Batalla (Llucmajor), i a Andreu Estarrelles i Pascual, l'any 1950, li prohibiren parlar en català de les feines del camp i de les seves cançons.

El primer intent de publicació d'una revista en català a les Balears i per a tots els Països Catalans es va fer el 1952 amb els «Quaderns; literaris Raixa», però el segon número, anual, ja es va prohibir. Més transcendència social hauria tingut la secció setmanal «Pàgina de Ca Nostra» de F. de B. Moll, que aparegué el 1966 al «Diario de Mallorca» i que no era més que el que ell havia proposat a l'ACM abans de la revolta feixista el mateix 1936, per la qual cosa fou prohibida quan la persecució s'havia alleugerit, fora dels àmbits importants socialment, val a dir.

Posteriorment, les Balears ja gairebé només han patit la mateixa normativa contra l'ús del català que tot el territori. S'hi ha recobrat, però, l'ensenyament oficial del català i en català molt més tard que al Principat, a causa del retard en l'aprovació de l'estatut d'autonomia. Durant la dictadura franquista s'ha interromput, però, la transmissió intergeneracional de l'idioma entre part de la classe social empresarial sorgida del turisme, de manera que la qüestió lingüística s'ha polititzat. Com al País Valencià, des del final de la dictadura i durant els anys de la transició, ha aparegut una reacció violenta molt minoritària contra les accions de nor-

malització lingüística, que només en el cas de l'incendi del repetidor de TV3 a Alfàbia ha rebut un tractament policial, i que, si més no, ha obtingut el suport passiu del partit que ha recollit el franquisme sociològic. Aquest partit s'ha emparat en aquestes protestes minoritàries i en el dubte que mantenen sobre la unitat de l'idioma, per tal d'aturar l'aplicació de l'Estatut d'Autonomia i de la Llei de Normalització lingüística. Aplicada una política lingüística liberal, amb un greu handicap inicial per al català, el franquisme sociològic ha fomentat la resis-

tència a la integració lingüística i nacional d'importants contingents d'immigrants de la segona generació, els quals han esdevingut un fre a la normalització lingüística pel seu gran pes com a votants en els processos electorals i com a consumidors, en una conjuntura econòmica que els ha estat molt favorable. Així els límits de la Constitució Espanyola i de l'Estatut d'Autonomia a la igualtat lingüística dins l'Estat espanyol s'han convertit en mesures restrictives del català, emparades pel sistema democràtic.

Article aparegut a:
Serra d'Or. Novembre de 2002, pàg. 31 a 34.

Catalunya 1714
www.racocatala.com/cat1714